

Jerzy Zdanowski

prof. dr hab., Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

**KONSTELACJE POLITYCZNE NA BLISKIM WSCHODZIE
W OKRESIE ZIMNEJ WOJNY (1946–1990)**

Wprowadzenie

Bliski Wschód stał się terenem pierwszej konfrontacji zimnowojennej. Odmowa Związku Radzieckiego wycofania się w marcu 1946 r. z irańskiego Azerbejdżanu zapoczątkowała głęboki kryzys w stosunkach sojuszniczych Moskwy i Waszyngtonu, i w konsekwencji 12 marca 1947 r. USA ogłosiły Doktrynę Trumana. Miała ona powstrzymać rozprzestrzenianie się ideologii komunistycznej i była adresowana do tych państw, których suwerenności zagrażało dążenie Moskwy do rozszerzenia swoich wpływów. W 1947 r. takimi państwami na Bliskim Wschodzie były Turcja i Iran. Pozostałe państwa regionu także stanęły przed koniecznością opowiedzenia się po którejś ze stron konfliktu globalnego. Mimo silnego oddziaływania czynników zewnętrznych, państwa arabskie, Turcja i Iran aktywnie poszukiwały możliwości dla realizacji własnych interesów i wykorzystywały konfrontację między mocarstwami do umocnienia swoich pozycji w regionie. Możliwości w tym zakresie były o tyle duże, że obydwie mocarstwa unikały bezpośredniego angażowania się w sprawę regionu i stosowały pośrednie środki polityczne – pomoc finansową i wojskową, wsparcie logistyczne i polityczne swoich sojuszników.

Turcja: interesy narodowe i sojusz z Zachodem

Już w marcu 1945 r. radziecki minister spraw zagranicznych Wiaczesław Mołotow poinformował ambasadora tureckiego w Moskwie, że warunkiem przedłużenia Układu Radziecko-Tureckiego o Przyjaźni i Neutralności z 1925 r. powinna być zgoda Turcji na rozmieszczenie przez Moskwę baz wojskowych w cieśninie Bosfor oraz przekazanie przez Turcję Związkowi Radzieckiemu prowincji Kars i Ardahan. Ankara odrzuciła żądania Moskwy i podjęła rozmowy z USA o sojuszu obronnym. Pierwszym krokiem było przyjęcie pomocy amerykańskiej na bazie Doktryny Trumana w wysokości 400 mln USD¹. Po utworzeniu w kwietniu 1949 r. sojuszu NATO władze tureckie zgłosiły chęć wejścia do nowego ugrupowania. Formalnie Turcja została przyjęta do NATO w lutym 1952 r.²

Amerykańska pomoc przeznaczona była na modernizację wojska oraz budowę dróg dla zapewnienia mobilności wojska. Amerykańskie siły powietrzne utworzyły bazę Incirlik koło Adany oraz 3 mniejsze bazy w innych częściach Turcji. Turcja została określona jako państwo o strategicznym znaczeniu dla bezpieczeństwa Zachodu³. W 1955 r. Turcja przystąpiła do Paktu Bagdadzkiego, a kiedy w styczniu 1957 r. USA ogłosiły program nowej pomocy dla państw regionu bliskowschodniego, znany jako Doktryna Eisenhowera, Ankara była jednym z pierwszych państw, które zaakceptowały amerykański program. Po rewolucji w Iraku w 1958 r. i wystąpieniu Bagdadu z Paktu Bagdadzkiego sojusz ten został przekształcony w 1960 r. w nowy o nazwie CENTO (*Central Treaty Organization*), a Ankara stał się siedzibą dowództwa nowego sojuszu⁴.

Strategiczne znaczenie Turcji stało się oczywiste w trakcie kryzysu kubańskiego w październiku 1962 r. Rząd turecki zgodził się w październiku 1959 r. na rozmieszczenie w rejonie Izmiru 15 baterii rakiet „Jupiter” uzbro-

---

¹ Patrz: B. Kuniholm, *The Origins of the Cold War*, Princeton 1980; A. Rubinstein, *Soviet Policy Toward Turkey, Iran, and Afghanistan*, New York 1982; B. Gökay, *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920–1991. Soviet foreign policy, Turkey and communism*, Oxon–New York 2006, s. 63.

² Tekst Doktryny Trumana patrz dokumenty amerykańskie: *United States economic and military aid to Greece and Turkey: the Truman Doctrine*, [w:] *Foreign relations of the United States, 1947*, vol. V: *The Near East and Africa* (1947), United States Department of State, s. 1–484, <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1947v05>. Por. B.R. Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East*, Princeton 1994, s. 216, 256–257, 413; H.M. Howard, *Turkey, the Straits and US Policy*, Baltimore 1974, s. 217–218; G. McGhee, *The US-Turkish-NATO Middle East Connection*, London 1990, s. 54, 72–74; J.C. Campbell, *Defense of the Middle East*, New York, 1960, s. 42–46.

³ Patrz: K.H. Karpat, *Turkish-Soviet Relations*, [w:] *Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950–1974*, Leiden 1975, s. 87; W. Hale, *The Political and Economic Development of Modern Turkey*, London 1981, s. 104–105, 230–231.

⁴ Por. E.J. Zürcher, *Turkey. A Modern History*, London 2001, s. 236.

jonych w głowice atomowe. Kiedy wybuchł kryzys kubański, premier Nikita Chruszczow wysłał do rezydenta Johna F. Kennedy'ego dwa listy. W jednym z nich zaproponował wycofanie radzieckich rakiet z Kuby w zamian za wycofanie rakiet amerykańskich z Turcji. Turcja jako sojusznik Zachodu znalazła się więc na pierwszej linii kryzysu raketowego⁵.

Iran – pierwsza linia konfrontacji zimnowojennej

Iran znalazł się po 1945 r. w samym centrum konfrontacji zimnowojennej i miał do wyboru: albo sojusz ze Stanami Zjednoczonymi, albo wchłonięcie przez Związek Radziecki. Szach Muhammad Reza-szah wybrał sojusz z USA, dzięki czemu utrzymana została integralność terytorialna Iranu. Z czasem społeczeństwo Iranu zaczęło postrzegać związek z USA przede wszystkim jako przyczynę zniewolenia i represji, a nie jako gwarancję bezpieczeństwa państwa⁶.

Suverenność Iranu była pod koniec II wojny światowej poważnie zagrożona, wskazywały na to okoliczności wycofania wojsk aliantów z irańskiego terytorium. W czasie wojny Iran znalazł się praktycznie pod obcą okupacją⁷. Władze radzieckie przerzuciły do Iranu duże ilości sprzętu wojskowego, który po wojnie znalazł się w rękach lewicowych separatystów azerbejdzańskich⁸. Moskwa dążyła do utworzenia w Teheranie rządu komunistycznego oraz oderwania od Iranu części Kurdystanu i Azerbejdżanu w celu stworzenia tam separatystycznych ośrodków władzy⁹.

19 listopada 1945 r. wojska radzieckie, które w sierpniu 1945 r. okrążyły koszary armii irańskiej w Tebrizie zaproponowały irańskiemu dowódcy poddać się albo przyłączyć do armii radzieckiego Azerbejdżanu. Irański dowódca wybrał pierwszą propozycję, ale zdążył wezwać na pomoc oddziały z Teheranu. Jednak posiłki nie dotarły do Tebrizu, gdyż na ich drodze stanęły radzieckie wojska pancerne. W tym czasie w irańskim Azerbejdżanie trwały od października 1945 r. antyrządowe rozruchy, które szybko przerodziły w powstanie zbrojne. W grudniu 1945 r. w prowincji proklamowano powstanie autonomicznego rządu, który krótko cieszył się powszechnym poparciem mieszkańców prowincji.

---

⁵ Por. G. McGhee, *op. cit.*, s. 166; R.F. Kennedy, *Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis*, New York 1971, s. 70–75. D.B. Sezer, *Turkey's Security Policies*, [w:] *Greece and Turkey: Adversity in Alliance*, ed. J. Alford, London 1984, s. 55–57; W. Hale, *Turkey*, [w:] *The Cold War and the Middle East*, ed. Y. Sayigh, A. Shlaim, Oxford 1997, s. 259; G.S. Harris, *The Soviet Union and Turkey*, [w:] *The Soviet Union and the Middle East. The Post-World War II Era*, ed. I.J. Lederer, W.S. Vucinich, Stanford 1974, s. 42–46.

⁶ Por. S. Chubin, *Iran*, [w:] *The Cold War and the Middle East...*, *op. cit.*, s. 216.

⁷ O przebiegu operacji zajęcia Iranu w czasie II wojny pisze: S.R. Ward, *Immortal. A Military History of Iran and Its Armed Forces*, Washington 2009, s. 151–181.

⁸ Patrz: H. Arfa, *Under Five Shahs*, New York–London 1964, s. 316.

⁹ Por. W. Eagleton, Jr., *The Kurdish Republic of 1946*, London 1963, s. 43–46.

Zapowiedź przeprowadzenia radykalnej reformy rolnej skłóciła rząd z posiadaczami ziemskimi¹⁰.

Rząd w Teheranie musiał w tym czasie uporać się także z ruchem separatystycznym w Kurdystanie. W tej prowincji już w 1942 r. powstało Stowarzyszenie na Recz Odbudowy Kurdystanu w Mahabadzie, kierowane przez wpływowego duchownego Kaziego Muhammada. 22 stycznia 1946 r. Kazi Muhammad ogłosił powstanie Kurdyjskiej Republiki Mahabadu – nowego państwa niezależnego od Iranu. Krok ten, podjęty za przyzwoleniem Moskwy, zagroził integralności terytorialnej Iranu¹¹.

27 stycznia 1946 r. premierem rządu został Ahmad Qawam as-saltane, który był już premierem w latach 1921–1922 i posiadał doświadczenie w kontaktach z Rosją. Premier zaczął pertraktować z Moskwą o wyprowadzeniu wojsk z Iranu. 4 kwietnia strony zawarły porozumienie, na mocy którego wojska radzieckie miały być wycofane do połowy maja. Iran miał udzielić Związkowi Radzieckiemu koncesji na wydobycie ropy na północy Iranu, a porozumienie miało być ratyfikowane przez parlament irański. Jednak kadencja parlamentu właśnie dobiegła końca i porozumienie nie zostało ratyfikowane. Było to na rękę rządowi irańskiemu, który tak naprawdę chciał jedynie ewakuacji wojsk radzieckich. Wojska radzieckie opuściły ostatecznie północny Iran 9 maja 1946 r. W grudniu 1946 r. wysłano do Azerbejdżanu wojsko, które rozbiło oddziały separatystów¹².

22 października 1947 r. premier Qawam przedstawił nowemu Madżlesowi projekt porozumienia ze Związkiem Radzieckim z 4 kwietnia 1946 r. w sprawie koncesji na wydobycie ropy naftowej, ale parlament odrzucił je w całości; bowiem na terenie Iranu nie było już wojsk radzieckich¹³. Związek Radziecki, który był tak bliski sukcesu, przegrał walkę o Iran¹⁴.

Dla Iranu w obliczu zagrożenia ze strony ZSRR naturalnym sojusznikiem był Zachód, a na Zachodzie – USA. Niechęć Irańczyków do Wielkiej Brytanii jako mocarstwa z kolonialną przeszłością była bowiem bardzo silna. Stany Zjednoczone zaangażowały się w sprawy Iranu zaraz po kryzysie w Azerbejdżanie. Do 1951 r. pomoc wojskowa USA wyniosła 16 mln USD, a w następnych czterech

---

¹⁰ Pisze o tym: H. Arfa, *op. cit.*, s. 347; P. Avery, *Modern Iran*, New York–Washington 1965, s. 115. Patrz także opracowanie: L. Fawcett, *Iran and the Cold War: The Azerbaijan Crisis of 1946*, Cambridge 1992, s. 141–176.

¹¹ W. Eagleton Jr., *op. cit.*, s. 23–24; P. Avery, *op. cit.*, s. 389–391.

¹² Piszą o tym: H. Arfa, *op. cit.*, s. 378; Mohammad Reza Shah Pahlavi, *Mission for My Country*, trans. M. Joseph, London 1961, s. 116–118; H.S. Truman, *Memoirs by Harry S. Truman*, vol. 1–2, Garden City 1955–1956, vol. 2, s. 94–95; D. Acheson, *Present at the Creation*, New York 1969, s. 198–199. Patrz także: E. Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, Princeton 1982, s. 236–238. O operacjach wojskowych w Azerbejdżanie w latach 1946–1947 patrz: S.R. Ward, *op. cit.*, s. 181–188.

¹³ Patrz: P. Avery, *op. cit.*, s. 400.

¹⁴ Patrz: F. Kazemzadeh, *Soviet-Iranian Relations: A Quarter-Century of Freeze and Thaw*, [w:] *The Soviet Union and the Middle East...*, *op. cit.* s. 66–65.

latach wzrosła ogółem do 101 mln USD, a za okres 1950–1970 wyniosła 400 mln USD¹⁵. Liczebność armii irańskiej wzrosła z 65 tys. żołnierzy w 1941 r. do 102 tys. w 1946 r. i 120 tys. w 1949 r.¹⁶

W marcu 1951 r. amerykańska Rada Bezpieczeństwa Narodowego sprecyzowała cele polityki Waszyngtonu wobec Iranu. Podstawowym zadaniem było nie dopuścić, aby Iran dostał się pod wpływy radzieckie. USA oczekiwały w związku z tym, że Iran nie przejdzie do obozu państw niezaangażowanych i stanie po stronie Zachodu¹⁷.

Szach okazał się lojalnym partnerem i zwalczał opozycję, która kwestionowała bezwarunkowy sojusz z Zachodem. W 1949 r. doszło do konfliktu między rządem irańskim a the Anglo-Iranian Oil Company. W lipcu 1949 r. podpisana została nowa umowa, ale Madżles nie ratyfikował jej i wezwał do nacjonalizacji przemysłu wydobywania ropy¹⁸. Po stronie spółki opowiedział się rząd brytyjski, co pobudziło nastroje radykalne w Iranie¹⁹. 14 marca 1951 r. władze w Londynie zaproponowały równy podział zysków, ale radykalizacja nastrojów spowodowała, że następnego dnia Madżles zaakceptował projekt nacjonalizacji, a już 28 kwietnia przyjął odpowiednią ustawę. W następnym miesiącu zaakceptowana została kandydatura nowego premiera. Został nim Mohammad Mosaddeq, doświadczony polityk, zdecydowany zwolennik przejęcia wydobywania ropy przez rząd²⁰.

Zarząd AIOC stał na stanowisku, że przejęcie spółki przez rząd irański w drodze ekspropriacji jest niezgodne z postanowieniami umowy koncesyjnej z 1933 r. Premier irański natomiast był zdania, że ustawa parlamentu jest nadrzędna wobec umowy koncesyjnej. W październiku 1951 r. przestała pracować wielka rafineria ropy w Abadanie, a zarząd spółki wstrzymał zakupy irańskiej ropy. Iran stanął w obliczu poważnego kryzysu gospodarczego. Mosaddeq, który nie miał własnego zaplecza politycznego, zaczął lawirować między dwiema głównymi siłami politycznymi, a więc ugrupowaniem wielkich posiadaczy ziemskich, duchownymi szyickimi oraz dworem. W latach 1952–1954 dwukrotnie doszło do próby sił między premierem a szachem, któremu nie odpowiadał radykalizm premiera. Kiedy 16 sierpnia 1954 r. szach po raz drugi odwołał Mosaddeqą, do gry włączone zostało wojsko. 19 sierpnia Mosaddeq został odsunięty od władzy przez generała Zahediego²¹.

¹⁵ Patrz: Sh. Chubin, *op. cit.*, s. 232–233.

¹⁶ Patrz E. Abrahamian, *op. cit.*, s. 246.

¹⁷ Cyt. za: Sh. Chubin, *op. cit.*, s. 223.

¹⁸ Por. P. Avery, *op. cit.*, s. 399–400.

¹⁹ O działalności terrorystycznej tej partii, której celem była zwalczanie wszelkich form areligijności patrz: E. Abrahamian, *op. cit.*, s. 258–259.

²⁰ Patrz: F. Kazemzadeh, *op. cit.*, s. 67.

²¹ Patrz: P. Avery, *op. cit.*, s. 416–439. O wydarzeniach z lipca 1952 r. nazwanych Powstaniem 21 lipca oraz o działalności partii Tude w tym okresie patrz: S. Zabih, *The Communist Movement in Iran*, Berkeley–Los Angeles 1966, s. 195–196. Szczegółowo o okresie premierostwa Mossadeqą pisze: E. Abrahamian, *op. cit.*, s. 267–280.

Po rewolucji islamskiej 1979 r. w polityce zagranicznej Iranu nastąpił zasadniczy zwrot. Iran wycofał się z paktu CENTO i przestał sprzedawać gaz do ZSRR. Miało to świadczyć o przejściu Iranu do polityki pełnej neutralności w rywalizacji między supermocarstwami. Ożywienie nastąpiło w stosunkach z państwami afrykańskimi, Rumunią i Koreą Północną. Iran poparł radykalne organizacje palestyńskie i był przeciwko prowadzeniu negocjacji z Izraelem. Napięcia zrodziły się w stosunkach z Arabią Saudyjską, o której w Iranie zaczęto mówić, że promuje „amerykański islam”. Odwracając się od Zachodu i od Wschodu, Iran *de facto* nawiązał do polityki niezaangażowania z czasów zimnej wojny. Rewolucja 1979 r. zamknęła okres ingerowania obcych mocarstw w wewnętrzne sprawy Iranu i przyniosła Irańczykom swobodę w kształtowaniu polityki wewnętrznej oraz zagranicznej państwa.

Izrael: suwerenność i więź z Zachodem

Okoliczności, w których narodziło się Państwo Izrael oraz stałe zagrożenie ze strony sąsiadów sprawiły, że dla izraelskiej elity politycznej nadrzędnym celem było umacnianie państwowości i bezpieczeństwa. W początkowym okresie zimnej wojny Izrael nie musiał opowiedzieć się po którejś ze stron konfliktu mocarstw. Z Zachodem związany był organicznie, powstał bowiem jako państwo o systemie demokracji zachodniej. Jego społeczeństwo było przywiązane do wartości cywilizacji Zachodu. Powiązania ze Związkiem Radzieckim i państwami bloku wschodniego były równie istotne ponieważ wielu mieszkańców, a przede wszystkim elita polityczna pochodziła z Europy Wschodniej. W pierwszych latach po II wojnie światowej w ZSRR mieszkało ok. 2 mln, a w innych państwach bloku wschodniego żyło łącznie ok. 900 tys. Żydów²².

Przed powstaniem Państwa Izrael stosunek mocarstw zachodnich do żydowskiego ruchu narodowego cechowała pewna rezerwa. W brytyjskich kręgach rządowych i administracji kolonialnej dochodziły do głosu nastroje antysemityczne, a brytyjska administracja kolonialna przyjęła stanowisko, że rozwiązanie problemu Palestyny nie może nastąpić kosztem arabskiej ludności tego państwa²³. Podobne stanowisko zajmowali w tamtym czasie Amerykanie. W administracji USA traktowano syjonistów z pewną podejrzliwością jako socjalistów, a nawet komunistów; obawiano się, że rządzony przez syjonistów Izrael może zostać przyczółkiem wpływów ZSRR na Bliskim Wschodzie²⁴. Takie przypuszczenia

²² Dane według: E. Karsh, *Israel*, [w:] *The Cold War and the Middle East...*, *op. cit.*, s. 157.

²³ Por. R. Crossman, *Palestine Mission: A Personal Record*, New York 1947, s. 130–133; E. Karsh, *op. cit.*, s. 158.

²⁴ Patrz: J.C. Campbell, *Defense of the Middle East: Problems of American Policy*, New York 1958, s. 37–38. O wcześniejszych uwarunkowaniach polityki USA na Bliskim Wschodzie po II wojnie światowej patrz: J.A. DeNovo, *American Interests and Policies in the Middle East 1900–1939*, Minneapolis 1963.

potwierdzały niuanse polityki Związku Radzieckiego wobec syjonizmu i planów rozwiązania problemu Palestyny. Związek Radziecki poparł plan podziału kraju na dwa państwa, co było zbieżne z celami ruchu syjonistycznego. Dyplomaci radzieccy lobbowali w ONZ za planem podziału, a Moskwa jako pierwsza uznała *de jure* Państwo Izrael²⁵.

Syjonizm był traktowany w Moskwie jako jeden z ruchów narodowo-wyzwoleńczych, który walczył z Wielką Brytanią – państwem kolonialnym. Sytuacja w Palestynie miała więc odniesienie do rywalizacji zimnowojennej między mocarstwami, chociaż wydarzenia w tym kraju nie miały bezpośredniego związku z zimną wojną²⁶. Jednak w 1949 r. stosunek Moskwy do Izraela zaczął się zmieniać. Już po pierwszych wyborach parlamentarnych w Izraelu stało się oczywiste, że nowe państwo zmierza w kierunku modelu demokracji zachodniej, a nie „ludowej” i że będzie sojusznikiem NATO²⁷.

W latach 1948–1996 Izrael otrzymał od USA pomoc w wysokości ok. 65 mld USD. Miało to zasadnicze znaczenie dla rozwoju społeczeństwa izraelskiego i jego gospodarki. Niemniej, stosunków amerykańsko-izraelskich nie można określić w kategoriach zależności i podległości. Były to bardziej stosunki symbiozy oparte na wspólnocie wartości i interesów oraz lobbowania wpływowej społeczności pochodzenia żydowskiego w USA²⁸.

Egipt – aktywne poszukiwanie patrona

Egipt – jako lider świata arabskiego – miał kluczowe znaczenie w rywalizacji wielkich mocarstw na Bliskim Wschodzie. Elity polityczne tego państwa aktywnie poszukiwały w latach 1954–1990 sojuszników, którzy mogliby jak najlepiej odpowiednio zabezpieczyć interesy Egiptu. W rezultacie w omawianym okresie egipska polityka zagraniczna zmieniła się kardynalnie. Początkiem angażowania się Egiptu w rozgrywkę wielkich mocarstw był kryzys 1956 r.

Kryzys z 1956 r., nazwany sueskim, był następstwem głębokich procesów w świecie, związanych z rozpadem systemu kolonialnego²⁹. Państwa pozaeuropejskie, które wkroczyły na drogę samodzielnego rozwoju politycznego, orga-

²⁵ Por. U. Bialer, *Between East and West: Israel's Foreign Policy Orientation 1948–1956*, Cambridge 1990, s. 177–179.

²⁶ O możliwych przyczynach takiego stanowiska ZSRR wobec Izraela w tym okresie patrz: N. Safran, *The Soviet Union and Israel: 1947–1969*, [w:] *The Soviet Union and the Middle East...*, *op. cit.*, s. 159–162.

²⁷ Por. N. Safran, *The Soviet Union...*, *op. cit.*, s. 162. Stosunki dyplomatyczne między ZSRR a Izraelem zostały przywrócone 21 lipca 1953 r. po śmierci Stalina.

²⁸ Patrz: C. Jones, *The Foreign Policy of Israel*, [w:] *The Foreign Policies of Middle East States...*, *op. cit.*, s. 117.

²⁹ Poważne opracowanie zagadnień konfliktu sueskiego to: H.A. Jamsheer, *Konflikt sueski w stosunkach międzynarodowych 1956–1957*, Łódź 1987. W literaturze arabskiej wydarzenia te nazywane są „agresją trójstronną” (tzn. Wielkiej Brytanii, Francji i Izraela).

nizowały się w ruch tzw. państw niezaangażowanych i próbowały uniezależnić się w sferze gospodarczej i militarnej od byłych metropolii. Związek Radziecki, który znajdował się w stanie zimnej wojny z Zachodem był dla tych państw naturalnym sojusznikiem. We wrześniu 1955 r. w Bandungu odbyła się konferencja państw należących do ruchu niezaangażowanych, a Egipt z racji swej aktywności w Bandungu zaczął być postrzegany jako jeden z liderów ruchu³⁰.

27 września 1955 r. władze egipskie podpisały porozumienie z Czechosłowacją o zakupie sprzętu wojennego o wartości 200 mln USD. Porozumienie czechosłowacko-egipskie było *de facto* radziecko-egipskim, gdyż broń kierowana była do Egiptu ze Związku Radzieckiego i Polski. Podpisanie umowy o zakupie broni nastąpiło zaraz po powrocie Nasera z Bandungu i oznaczało zwrot w polityce zagranicznej Egiptu w kierunku bloku wschodniego i ruchu państw niezaangażowanych. W maju 1955 r. Naser ogłosił w trakcie spotkania z Josifem Broz-Tito i Jawarhalalem Nehru na wyspie Brioni, że Egipt będzie się kierował w polityce zagranicznej zasadą pozytywnej neutralności. 16 maja 1956 r. Egipt uznał rząd komunistycznych Chin³¹.

Gdy w odpowiedzi na zakup przez Egipcjan broni radzieckiej, USA wycofały się w lipcu 1956 r. z kredytowania budowy zapory na Nilu w Asuanie, napięcie na Bliskim Wschodzie wyraźnie wzrosło. Konflikt był pryncypialny. Zachód dążył do stworzeniu na Bliskim Wschodzie systemu sojuszków wojskowych, które stworzyłyby barierę dla przenikania wpływów radzieckich w tym regionie. Najpoważniejszą próbą powiązania państwa regionu z zachodem był Pakt Bagdadzki, do którego przystąpiły Turcja, Pakistan, Iran i Irak. Naser odmówił przyłączenia się do Paktu. Przywódca Egiptu skrytykował premiera Iraku Nuriego as-Sa'ida za włączenie Iraku do „imperialnego aliansu” i zapobiegł przyłączeniu się do Paktu Jordanii oraz Syrii³². Naser zniweczył zachodnią strategię na Bliskim Wschodzie: Związek Radziecki nie tylko nie został powstrzymany, ale zdobył w basenie Morza Śródziemnego ważny przyczółek dla dalszego umacniania swoich wpływów na Bliskim Wschodzie.

Egipt poszukiwał także zewnętrznych źródeł finansowania projektów rozwoju gospodarczego. Jednym z takich projektów była po 1952 r. budowa nowej większej zapory wodnej na Nilu w Asuanie, aby zwiększyć powierzchnię gruntów nawadnianych oraz produkcję energii elektrycznej. W lutym 1956 r. Bank

³⁰ Por. A. Nutting, *Nasser*, London 1972, s. 98–99, 104–105.

³¹ Patrz: J.P. Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, London 1969, s. 391; o okolicznościach umowy o zakupie broni z Czechosłowacją wartościową pracą jest: K. Wheelock, *Nasser's New Egypt. A critical analysis*, New York 1960, s. 228–231.

³² Na temat okoliczności podpisania porozumienia z Czechosłowacją patrz: A. Nutting, *op. cit.*, s. 104; D.K. Fieldhouse, *Western Imperialism in the Middle East 1914–1958*, Oxford 2006, s. 240. Patrz także wystąpienie egipskiego ministra spraw zagranicznych M. Fawziego z 9 września 1953 r. krytykujące Pakt Bagdadzki jako imperialistyczny – R.A. El Sayed, *The Baghdad Pact in World Politics*, Geneva 1972, s. 42.

Światowy zatwierdził plan udzielenia Egiptowi pożyczki w wysokości 200 mln USD pod warunkiem, że USA i Wielka Brytania przekażą na poczet pożyczki 70 mln USD. 19 lipca 1956 r. USA i Wielka Brytania zakomunikowały, że wycofują się z kredytowania pożyczki. 26 lipca Naser ogłosił nacjonalizację Towarzystwa Kanału Sueskiego, którego akcje należały do kapitału brytyjskiego i francuskiego. Wpływy z eksploatacji Kanału Sueskiego miały zostać przeznaczone na budowę zapory w Asuanie. Naser stał się bohaterem narodowym. Społeczeństwo egipskie odebrało jego decyzję jako wyzwanie dla zachodniej dominacji nad światem arabskim, której symbolem był Kanał Sueski³³.

Nacjonalizacja Towarzystwa Kanału Sueskiego przez Nasera była drugą porażką dyplomatyczną Zachodu na Bliskim Wschodzie po porozumieniu czechosłowacko-egipskim o zakupie broni. Naser zaproponował udziałowcom znacjonalizowanej spółki odszkodowanie, ale USA, Francja i Wielka Brytania odrzuciły jego propozycję, co oznaczało, że Zachód chciał przywrócenia *status quo ante*³⁴.

29 października 1956 r. lotnictwo izraelskie ostrzelało egipskie obiekty wojskowe na Synaju, a armia izraelska zaczęła posuwać się w stronę Kanału Sueskiego. 30 października Wielka Brytania i Francja wezwały Egipt i Izrael do przerwania ognia, a Egipt został jednocześnie wezwany do zaakceptowania tymczasowej obecności wojsk brytyjsko-francuskich w Port Saidzie, Ismailii i Suezie, kluczowych punktach strefy Kanału. 31 października samoloty brytyjskie zbombardowały cele wojskowe w pobliżu Kairu. 2 listopada Zgromadzenie Ogólne ONZ wezwało wszystkie strony do zaprzestania działań wojennych, ale Wielka Brytania i Francja kontynuowały operację wojskową. 5 listopada spadochroniarze brytyjscy i francuscy wylądowali w Port Saidzie. Ich ofensywa trwała do północy 6 listopada, kiedy to Wielka Brytania i Francja zaakceptowały rezolucję ONZ-u o przerwaniu ognia. Stało się tak w dużym stopniu pod wpływem potępienia ataku na Egipt zarówno przez Związek Radziecki, jak i Stany Zjednoczone. Związek Radziecki zagroził przy tym atakiem rakietowym na Londyn, jeśli Wielka Brytania nie zaprzestanie działań wojennych na Bliskim Wschodzie. Stany Zjednoczone uznały,

---

³³ O stanowisku USA wobec budowy tamy asuańskiej pisze szczegółowo: R. Bania, *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Bliskiego Wschodu za prezydentury Dwighta D. Eisenhowera (20.01.1953–20.01.1961)*, Toruń 2000, w rozdziale na s. 155–183. Poważne opracowania tego zagadnienia to: T. Little, *High Dam at Aswan*, London 1965; K. Wheelock, *op. cit.*; P.K. O'Brien, *The Revolution in Egypt's Economic System*, London 1966. Na temat decyzji Nasera o nacjonalizacji Towarzystwa Kanału Sueskiego patrz: D.D. Eisenhower, *Waging Peace, 1959–1961*, New York 1965, s. 38–40; H. Finer, *Dulles Over Suez. The Theory and Practice of His Diplomacy*, Chicago 1964, s. 61; R.R. James, *Anthony Eden*, London 1986, s. 453–454.

³⁴ Patrz na ten temat: A. Eden, *The Memoirs of the Rt. Hon. Sir Anthony Eden. Full Circle*, London 1960, s. 439; H. Macmillan, *Riding the Storm, 1956–1959*, London 1978, s. 106. Piszą o tych wydarzeniach: H. Finer, *op. cit.*, s. 109; R. Bania, *op. cit.*, s. 192–194; H.A. Jamsheer, *op. cit.*, s. 68. O stanowisku trzech mocarstw wobec propozycji Nasera pisze w szczególności: G.E. Meyer, *Egypt and the United States. The Formative Years*, Rutherford 1980, s. 159.

że interwencja zrazi państwa arabskie do Zachodu i doprowadzi do umocnienia w regionie wpływów radzieckich³⁵.

Kryzys sueski miał daleko idące konsekwencje dla układu sił na Bliskim Wschodzie i w świecie. Wizerunek Francji i Wielkiej Brytanii, byłych mocarstw kolonialnych, stał się w oczach mieszkańców Bliskiego Wschodu jeszcze bardziej negatywny. Izrael swoim udziałem w wojnie 1956 r. umocnił przekonanie arabskiej opinii publicznej, że jest wrogiem Arabów i instrumentem zakulisowych działań Zachodu. Prasa angielska skrytykowała rząd Anthony'ego Edena i oceniła kryzys jako najgorsze zakończenie okresu kolonialnego w historii Wielkiej Brytanii³⁶.

Po kryzysie sueskim 1956 r. Naser nie tylko był postrzegany jako bohater, ale i sam czuł się bohaterem świata arabskiego. Już wcześniej pisał w swojej książce *Filozofia rewolucji*, iż jest przekonany o decydującej roli jednostki w historii oraz o tym, że społeczeństwa arabskie potrzebują wielkich ludzi – bohaterów, którzy mogą poprowadzić je do wielkości i chwały³⁷.

Naser doskonale wyczuł moment i z wielkim impetem przystąpił do przekształcenia Egiptu w regionalne mocarstwo. Polityka ta prowadzona była pod hasłami jednoczenia świata arabskiego. Pierwszym krokiem na drodze do jedności arabskiej było utworzenie 1 lutego 1958 r. Zjednoczonej Republiki Arabskiej (ZRA). Nowe państwo powstało w wyniku zjednoczenia się Egiptu i Syrii. Z inicjatywą wystąpiła w tym przypadku część kierownictwa rządzącej w Syrii partii Al-Baas, które obawiało się rosnących wpływów grup komunistów syryjskich i chciało przez połączenie z Egiptem zneutralizować działalność tych grup. Naser zaakceptował propozycję syryjską i już po miesiącu proklamowano powstanie Zjednoczonej Republiki Arabskiej. Towarzyszący tym wydarzeniom pośpiech nie sprzyjał jednak trwałości nowego państwa. Miało być ono równoprawnym związkiem dwóch państw, ale najważniejsze decyzje podejmowane były w Kairze, gdzie wprawdzie znajdowali się syryjscy przywódcy, lecz ich wpływy w nowym środowisku politycznym były bardzo ograniczone. O tarcich między dwoma stronami świadczył fakt, że pierwsze posiedzenie Zgromadzenia Ludowego odbyło się dopiero 21 lipca 1960 r. Prezydentem ZRA został Naser, który narzucił Syrii egipski system jednej partii i półwojskowy model zarządzania państwem. W sierpniu 1961 r. Naser rozwiązał krajowe rady wykonawcze, odpowiedniki rządów w Egipcie i Syrii, i utworzył jeden wspólny rząd.

---

³⁵ Szczegółowo o polityce USA wobec kryzysu sueskiego traktują dokumenty amerykańskie: *Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Suez Crisis, July 26–December 31, 1956*, Vol. XVI, U.S. Government Printing Office, 1955–1957, dostępne na: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1955157v16>. Przebieg działań szczegółowo opisują na podstawie dokumentów: H.A. Jamsheer, *op. cit.*, s. 117–120; J. Salt, *The Unmaking of the Middle East. A History of Western Disorder in Arab Land*, Los Angeles–Berkeley 2008, s. 174–183; R.C. Barret, *The Greater Middle East and the Cold War. US Foreign Policy Under Eisenhower and Kennedy*, London–New York 2010, s. 44.

³⁶ Por. P.J. Vatikiotis, *op. cit.*, s. 393; J. Salt, *op. cit.*, s. 184–186.

³⁷ G.A. Nasser, *The Philosophy of the Revolution*, Cairo 1955, s. 28.

28 września 1961 r. w armii syryjskiej wybuchł bunt przeciwko dominacji egipskiej. Armia syryjska przejęła kontrolę nad Damaszkiem i ogłosiła o wystąpieniu Syrii ze Zjednoczonej Republiki Arabskiej. Naser w pierwszej chwili zamierzał potraktować wydarzenia w Syrii jako zamach stanu. Jednak 5 października ogłosił, że nie wystąpi przeciwko niepodległości Syrii³⁸.

Mimo tak gorzkiej lekcji jedności arabskiej i osłabienia prestiżu jakim się cieszył, Naser nie zrezygnował z planów zjednoczenia świata arabskiego. W 1962 r. w Jemenie doszło do zamachu stanu. Wojskowi odsunęli od władzy Muhammada al-Badra, przywódcę Jemeńczyków, który zbiegł w góry, gdzie znalazł schronienie wśród miejscowych plemion. Imam Al-Badr zaczął wkrótce otrzymywać pomoc wojskową od Jordanii i Arabii Saudyjskiej, których władcy obawiali się, że przewrót jemeński może stać się wzorcem do naśladowania dla opozycji w ich państwach i chcieli przywrócenia w Jemenie starego porządku.

W tej sytuacji wojskowi jemeńscy zwrócili się o pomoc do Nasera, który poparł siły nowego porządku w Jemenie. Interwencję Egiptu w Jemenie poparła Moskwa. W 1965 r. w Jemenie po stronie nowych władz walczyło już 70 tys. egipskich żołnierzy. Ponosili oni ciężkie straty, gdyż nie byli przygotowani do walki z partyzantami w górzystym terenie. Ich obecność w Jemenie trwała do 1968 r. i była wielką porażką Nasera, który później przyznał, że nie sądził, iż interwencja w Jemenie tak się zakończy. Koszty, które poniósł rząd egipski wyniosły 4 mld funtów szterlingów. Interwencja w Jemenie doprowadziła do głębokich podziałów w świecie arabskim i została powszechnie odebrana jako przejaw egipskiego hegemonizmu³⁹.

Równie nieudana, jakkolwiek nie tak kosztowna dla Egiptu, była próba utworzenia przez Egipt państwa federacyjnego z Syrią i Irakiem. W tym przypadku z inicjatywą wystąpiła partia Al-Baas, która przejęła władzę w Iraku w lutym 1963 r. 17 kwietnia ogłoszona została deklaracja o utworzeniu nowego federacyjnego państwa. Jednak różnice zdań między Bagdadem i Damaszkiem na tle kompetencji centralnych i regionalnych organów władzy w nowym państwie oraz rywalizacja między baasistami i naserystami spowodowała, że w sierpniu 1963 r. Naser wycofał zgodę Egiptu na tworzenie nowego państwa i zarzucił basistom w Syrii i Iraku, że stworzyli w swoich krajach dyktaturę jednej opcji politycznej.

Do kolejnej próby połączenia Iraku z Egiptem doszło już po kilkunastu miesiącach. W listopadzie 1963 r. partia Al-Baas została odsunięta od władzy i rządy w Iraku wziął w swoje ręce Abd as-Salam Muhammad Arif, zwolennik jedności świata arabskiego. Na początku 1965 r. Irak i Egipt powołały wspólną radę

³⁸ Patrz: S. Aburish, *Nasser, the Last Arab*, New York 2004, s. 150–151, 169–170, 185, 189–191; E. Podeh, *The Decline of Arab Unity: The Rise and Fall of the United Arab Republic*, Eastbourne 199, s. 43–45, 49; M. Palmer, *The United Arab Republic: An Assessment of Its Failure*, „The Middle East Journal” 1966, Vol. 20, No. 1, s. 50–67.

³⁹ D.A. Schmidt, *Yemen: The Unknown War*, New York 1968, s. 169–170, 179–182, 185–186, 190–195, 233–234, 257–259; N. Safran, *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security*, Ithaca 1988, s. 122.

ds. zjednoczenia obydwu państw, ale plany zjednoczeniowe nie wykroczyły poza etap dyskusji politycznych⁴⁰.

Jeszcze większą klęską Nasera okazało się zaangażowanie Egiptu w sprawę Palestyny. Prezydent Naser wystąpił w 1964 r. na forum Ligi Państw Arabskich z inicjatywą stworzenia wspólnego frontu poparcia sprawy Palestyńczyków. W konsekwencji przyjęty został plan dozbrojenia armii państw sąsiadujących z Izraelem, a ok. 1 mln funtów szterlingów przeznaczono na utworzenie Organizacji Wyzwolenia Palestyny. Do antyizraelskiego frontu Nasera przyłączyły się: Irak, Kuwejt, Jemen Południowy, Algieria, Liban oraz Syria, która uważała, że program działań Nasera nie jest wystarczająco radykalny. Również jordański król Husajn podjął w 1965 r. dialog z Naserem na temat koordynowania polityki wobec Izraela. Jednak taktyka konfrontacji z Izraelem nie przyniosła spodziewanych rezultatów. Wojna arabsko-izraelska, która wybuchła 6 czerwca 1967 r. zakończyła się druzgocącą klęską armii egipskiej⁴¹.

Po przegranej wojnie 1967 r. z Izraelem prezydent egipski rozpoczął intensywną rekonstrukcję armii. Egipt zaczął przeznaczać na zbrojenia coraz większe środki, które w 1970 r. osiągnęły ¼ wartości dochodu narodowego państwa. Głównym dostawcą broni i wyposażenia dla armii egipskiej był Związek Radziecki. W listopadzie 1967 r. w Egipcie przebywało ok. 1,5 tys. radzieckich doradców wojskowych. Sojusz egipsko-radziecki miał podłoże bardziej pragmatyczne niż ideologiczne. Socjalizm naukowy i ateizm były obce społeczeństwu nad Nilem, indoktrynowanemu przez władze w duchu nacjonalizmu arabskiego i tradycji religijnej. Egipt potrzebował radzieckiej broni, dzięki której mógł odgrywać rolę regionalnego mocarstwa i lidera świata arabskiego. Z kolei Związek Radziecki traktował Egipt jako ważne ogniwo w walce z USA o hegemonię w świecie⁴².

Naser zmarł 28 września 1970 r. na atak serca. Stanowisko prezydenta objął Anwar as-Sadat (Sadat), który od grudnia 1969 r. pełnił urząd wiceprezydenta. Głównym problemem polityki egipskiej i nowego prezydenta pozostała konfrontacja z Izraelem. Sadat przystąpił do umocnienia potencjału wojskowego państwa i w tym zakresie uzależniony był od współpracy ze Związkiem Radzieckim. 27 maja 1971 r. podpisał układ o przyjaźni i współpracy ze Związkiem Radzieckim. Jednak wkrótce sytuacja w świecie uległa zmianie.

W 1972 r. USA i ZSRR przystąpiły do negocjacji o ograniczeniu broni nuklearnych i podpisały porozumienia SALT-1 i ABM. Sadat wychodził z założenia, że jedyną drogą zmuszenia Izraela do oddania terytoriów zajętych w 1967 r.

⁴⁰ Por. M. Mufti, *Sovereign Creations. Pan-Arabism and Political Order in Syria, and Iraq*, Ithaca–London 1966, s. 256–257; P.J. Vatikiotis, *Conflict in the Middle East*, London–New York 2017, s. 97.

⁴¹ Por. S. Aburish, *op. cit.*, s. 222–223, 288–290.

⁴² Patrz: R.W. Baker, *Egypt's Uncertain Revolution under Nasser and Sadat*, Cambridge 1978, s. 120; K. Dawisha, *Soviet Foreign Policy Toward Egypt*, London, s. 41–46; A. Dawisha, *Egypt*, [w:] *The Cold War and the Middle East...*, *op. cit.*, s. 36.

jest wojna, ale uznał, że w sytuacji postępującego odprężenia między mocarstwami zbyt ścisły sojusz z ZSRR ogranicza jego możliwości podjęcia kolejnej wojny z Izraelem. Było bowiem prawdopodobne, że Moskwa nie zaryzykuje konfliktu nuklearnego z USA z powodu nowej wojny na Bliskim Wschodzie⁴³. W tej sytuacji Sadat postanowił osłabić sojusz z Moskwą i w lipcu 1972 r. nakazał specjalistom radzieckim opuścić Egipt. Do tego momentu Naser i Sadat uzyskali dla Egiptu od Związku Radzieckiego pomoc w wysokości ok. 7 mld USD⁴⁴.

W końcu 1975 r. Sadat postanowił rozszerzyć zakres negocjacji i doprowadzić do całościowego uregulowania konfliktu bliskowschodniego. Forum dla negocjacji stała się konferencja międzynarodowa w Genewie, a ponieważ Sadat uznał, że tylko USA mogą skłonić Izrael, aby wycofał się z pozostałych okupowanych egipskich terytoriów, polityka zagraniczna Egiptu zaczęła ulegać zasadniczej zmianie. Sadat założył, że wykorzystał maksymalnie korzyści ze współpracy z Związkiem Radzieckim i zdecydował się pójść na zbliżenie ze Stanami Zjednoczonymi. 14 marca 1976 r. Sadat zerwał układ ze Związkiem Radzieckim, a w następnym miesiącu zabronił okrętom radzieckim korzystać z urządzeń egipskich portów. W tym czasie USA zniosły zakaz sprzedaży do Egiptu towarów o znaczeniu strategicznym i zaproponowały Egiptowi pomoc gospodarczą⁴⁵.

Możliwości wykorzystywania konfrontacji radziecko-amerykańskiej do budowania pozycji lidera świata arabskiego zaczęły się wyczerpywać pod koniec lat 80. XX wieku w następstwie zmiany układu sił w świecie i nowych tendencji politycznych w regionie Bliskiego Wschodu. W skali globalnej zasadniczym było wygasanie konfrontacji zimnowojennej między supermocarstwami. W 1987 r. podpisany został układ o ograniczeniu arsenału broni atomowej średniego zasięgu (*Intermediate-range Nuclear Forces – INF*), a w 1990 r. nastąpiło podpisanie układu o ograniczeniu arsenału broni konwencjonalnej w Europie (*Conventional Forces in Europe Treaty – CFE*). W 1991 r. podpisany został układ START (*Strategic Arms Reduction Treaty*) dotyczący ograniczenia arsenału broni strategicznej.

Na Bliskim Wschodzie wzrosło strategiczne znaczenie państw Zatoki Perської. Ochrona militarna tych państw stała się priorytetem polityki amerykańskiej, w związku z czym Egipt zajął miejsce drugorzędne. W Kongresie USA na początku lat 90. zaczęto kwestionować zasadność udzielania autorytarnemu systemowi władzy w Egipcie pomocy w wysokości 2 mld USD rocznie⁴⁶. Okazało się, że konfrontacja między mocarstwami nie jest już usprawiedliwieniem jej dalszego

---

⁴³ Pisze o tym sam Sadat w: Anwar al-Sadat, *In Search of Identity*, New York 1977, s. 225.

⁴⁴ Piszą o tym: A. Dawisha, *Soviet Foreign Policy...*, *op. cit.*, s. 38. R.W. Baker, *op. cit.*, s. 128.

⁴⁵ Patrz: A.E.H. Dessouki, *The Primacy of Economics: The Foreign Policy of Egypt*, [w:] *The Foreign Policy of Arab States*, ed. B. Korany, A.E.H. Dessouki, Boulder 1984, s. 136–137; R.W. Baker, *op. cit.*, s. 138.

⁴⁶ Por. A. Dawisha, *Soviet Foreign Policy...*, *op. cit.*, s. 44.

udzielania. Jedynym argumentem pozostało niebezpieczeństwo przejęcia władzy w Egipcie przez radykalny islamizm⁴⁷.

Ostatnim sukcesem Egiptu na polu konfrontacji zimnowojennej było inicjatywa polityczna prezydenta Mubaraaka w związku z wojną w Zatoce Perskiej, która wybuchła w sierpniu 1990 r. w następstwie agresji Iraku na Kuwejt. Prezydent Egiptu zaproponował zwołanie nadzwyczajnego szczytu Ligi Państw Arabskich i tym samym Egipt stanął ponownie na czele świata arabskiego. 10 sierpnia Egipt zażądał od Iraku wycofania wojsk z Kuwejtu i wysłał w region Zatoki Perskiej 5 tys. żołnierzy, którzy zostali rozmieszczeni w Arabii Saudyjskiej, aby wspomagać wojska USA. W ten sposób Egipt legitymizował działania militarne USA i ich sojuszników na Bliskim Wschodzie. USA, inne państwa zachodnie oraz państwa naftowe Zatoki Perskiej darowały Egiptowi 14 mld USD długu w dowód wdzięczności. W maju 1991 r. Międzynarodowy Fundusz Walutowy rozłożył na nowe, korzystniejsze raty wynoszący 10 miliardów dolarów Egiptu⁴⁸.

Syria i Irak – sojusz z Moskwą i logika zimnej wojny

Lata 1954–1989 były niezwykle burzliwe w polityce syryjskiej. Częste zmiany rządów, zamachy wojskowe, ideologiczne spory i głębokie przemiany społeczne – to zjawiska charakteryzujące najnowsze dzieje Syrii. Sąsiedztwo Izraela, problem palestyński, rewolucje w Iraku i Egipcie – wszystko to spowodowało, że Syria nie mogła stać na uboczu polityki regionalnej i konfrontacji między supermocarstwami na Bliskim Wschodzie. Elity polityczne Syrii postawiły w tej konfrontacji na Moskwę i postrzegano je jako jej sojusznika. Niemniej, stosunki syryjsko-radzieckie były pełne meandrów i napięć aż do rozstania się sojuszników po dojściu do władzy w ZSRR Michaiła Gorbaczowa⁴⁹.

Na przełomie lat 60. i 70. sojusz z Moskwą był ciągle podstawą polityki zagranicznej Damaszku, ale stosunki syryjsko-radzieckie skomplikowały się ze

⁴⁷ O islamizmie jako instrumencie polityki władz Egiptu patrz m.in.: A. Flores, *Secularism, Integralism and Political Islam: The Egyptian Debate*, [w:] *Political Islam: Essays from Middle East Report*, ed. J. Benin, J. Stork, London 1997, s. 83–94; M. Azzam, *Egypt: The Islamists and the State Under Mubarak*, [w:] *Political Fundamentalism*, ed. A.S. Sidahmed, A. Ehteshami, Boulder 1996, s. 111–112; N. El-Mikawy, *The Building of Consensus in Egypt's Transition Process*, Cairo 1999, s. 92.

⁴⁸ O pomocy amerykańskiej dla Egiptu patrz m.in.: A. Hilal, *Egyptian Foreign Policy Since Camp David*, [w:] *The Middle East: Ten Years After Camp David*, ed. W. Quandt, Washington 1988, s. 94–111; W.J. Burns, *Economic Aid and American Policy toward Egypt, 1955–1981*, Albany 1985. Korzyści ze spisanie długów zniwelował wkrótce spadek transferów finansowych od Egipcjan, którzy wskutek wojny przestali pracować w państwach Zatoki – patrz: H. Al-Awadi, *In Pursuit of Legitimacy. The Muslim Brothers and Mubarak, 1982–2000*, London–New York 2004, s. 158. Szczegółowe opracowanie zagadnień prawnych i politycznych wojny 1990 r. w Zatoce Perskiej patrz: H. Rahman, *The Making of the Gulf War. Origins of Kuwait's Long-Standing Territorial Dispute with Iraq*, Reading 1997, zwłaszcza rozdz. *The Gulf War and its Aftermath*, s. 293–320.

⁴⁹ Por. P. Seale, *Syria*, [w:] *The Cold War and the Middle East...*, op. cit., s. 52–53.

względu na sprzeczność interesów obydwu stron. Po klęsce w wojnie z Izraelem w 1967 r. państwa arabskie dążyły do odbudowy potencjału wojskowego i rewanżu na polu bitwy. Taka orientacja polityczna nie do końca odpowiadała Moskwie, która obawiała się kolejnej porażki militarnej państw arabskich i konieczności większego zaangażowania się w rywalizację z USA. Najwyższe kierownictwo radzieckie z Leonidem Breżniewem na czele zaczęło wyrażać pogląd, że najlepszym sposobem utrzymania „postępowych” systemów arabskich jest zakończenie przez nie stanu wojny z Izraelem. Moskwa chciała więc uniknąć konfrontacji na skalę globalną⁵⁰. Takie stanowisko Moskwa podtrzymywała w późniejszych latach w rozmowach z Hafizem al-Asadem, ale nie była w stanie wymóc na Syrii zmiany polityki bliskowschodniej⁵¹.

Dojście Gorbaczowa do władzy w ZSRR zostało przyjęte w Damaszku z niepokojem. Prezydent Syrii złożył wizyty w Moskwie w 1986 r. oraz 1987 r. i przekonał się, że Moskwa zmierza do odideologizowania polityki na Bliskim Wschodzie i chce zachować neutralność w konflikcie izraelsko-palestyńskim. Trudno było więc liczyć na bezwarunkową pomoc Moskwy w konfrontacji z Izraelem. Al-Asad wykazał się jeszcze dużym zmysłem taktycznym w związku z atakiem Iraku na Kuwejt w 1990 r. Syria potępiła tę agresję i wysłała do Zatoki Perskiej oddziały, które walczyły w obronie Arabii Saudyjskiej u boku armii Zachodu. Tym krokiem syryjski prezydent zaskarbił sobie przychyłność Zachodu, ale nie mógł liczyć na taką pomoc wojskową od Zachodu, jaką otrzymywał od Związku Radzieckiego w czasach zimnej wojny⁵².

W Iraku wpływ zimnej wojny na sytuację wewnętrzną był jeszcze bardziej wyraźny niż w Egipcie. Elita władzy w Iraku sprzed rewolucji 1958 r. poparła działania Zachodu na rzecz tworzenia na Bliskim Wschodzie paktów wojskowych dla ograniczenia wpływów radzieckich w regionie, ale stanowisko to pobudziło polaryzację sił politycznych w Iraku, co stało się jedną przyczyną wydarzeń 1958 r.

Po rewolucji 1958 r. w polityce Iraku nastąpiła zmiana orientacji z prozachodniej na proradziecką. Już w lutym 1959 r. Al-Kasim zaczął głosić hasła pełnej niepodległości Iraku, a 24 marca 1959 r. Irak wystąpił z Paktu Bagdadzkiego. Oznaczało to automatyczne unieważnienie porozumienia z 1955 r. o specjalnym charakterze stosunków iracko-brytyjskich, które zostało wprowadzone do statusu

---

⁵⁰ O podejściu Związku Radzieckiego do konfliktu arabsko-izraelskiego patrz: A. Vasiliev, *Russian Policy in the Middle East: From Messianism to Pragmatism*, Reading 1993, s. 63–64, 79–80; A. Sella, *Soviet Political and Military Conduct in the Middle East*, London 1981, s. 42–44; A.M. Farid, *Nasser: The Final Years*, Reading 1994, s. 36–37; można sądzić, że informacja z Moskwy o spodziewanym ataku Izraela opierała się na analizie stanowiska administracji amerykańskiej. USA nie dały Izraelowi „zielonego światła” do ataku, ale i nie zabroniły go – patrz: W.B. Quandt, *Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict Since 1967*, Washington 1993, s. 52–54.

⁵¹ Patrz: P. Seale, *op. cit.*, s. 67.

⁵² Patrz: D.B. Ross, *Soviet Behavior Towards the Lebanon War, 1982–84*, [w:] *Soviet Strategy in the Middle East*, Boston 1990, s. 105–107.

o Pakcie Bagdadzkim. 31 marca 1959 r. ogłoszono, że Wielka Brytania wycofa swoje siły powietrzne z bazy w Al-Habbaniji⁵³.

Stosunki z USA zostały praktycznie zamrożone. Dyplomacja iracka torpedowała wszelkie inicjatywy w sprawie uregulowania konfliktu palestyńsko-izraelskiego, które zakładały istnienia Państwa Izrael. Towarzyszyło temu zbliżenie z Moskwą i z blokiem wschodnim. Związek Radziecki stał się głównym dostawcą sprzętu wojskowego dla irackiej armii. W kwietniu 1972 r. w Bagdadzie złożył wizytę radziecki premier Aleksiej Kosygin i w jej trakcie podpisany został 15-letni układ o przyjaźni⁵⁴. Układ świadczył, że Moskwa jest ciągle ważnym graczem w regionie. W tym czasie Egipt zaczął wycofywać się ze ścisłej współpracy z Moskwą i Irak stał się dla przywódców Związku Radzieckiego pierwszoplanowy⁵⁵. Po upaństwowieniu w czerwcu 1972 r. spółek zachodnich wydobywających w Iraku ropę naftową, Moskwa zaangażowała się w eksploatację irackiej ropy⁵⁶.

Układ o Przyjaźni ze Związkiem Radzieckim nie spełnił wszystkich oczekiwań Bagdadu. W 1974 r. wybuchło powstanie Kurdów i Bagdad z trudem kontrolował sytuację. Kurdowie mieli poparcie Iranu, który zaczął otrzymywać dodatkowe dostawy broni z USA. Waszyngton traktował te dostawy jako ważny instrument osłabienia Iraku jako sojusznika Moskwy. Tymczasem Moskwa miała poważne kłopoty z uzupełnianiem arsenału broni Iraku na poziomie, który pozwalałby skutecznie niwelować przewagę militarną Iranu. Władze irackie czuły się w pewnym stopniu rozczarowane relacjami ze Związkiem Radzieckim⁵⁷.

Wojna iracko-irańska (1980–1989) zachwiała dotychczasową logiką stosunków międzynarodowych okresu zimnej wojny, zgodnie z którą walczące ze sobą państwa wstępowała w sojusz którymś z supermocarstwa, a ich konfrontacja była właściwie pośrednio konfrontacją między mocarstwami.

Zarówno Irak, jak i Iran walczyły od 1980 r. bez parasola ochronnego mocarstw i nie kierowały się ich zaleceniami⁵⁸. Od 1982 r. sytuacja na froncie uległa zasadniczej zmianie na niekorzyść Iraku. Uderzenia armii irańskiej okazały się dla Iraku tak niszczące, że reżim Saddama Husajna zaczął chwiać się w posadach. W tej sytuacji Saddam Husajn podjął nową grę, która była również

⁵³ Patrz: Ph. Marr, *The Modern History of Iraq*, Boulder 1985, s. 179–180.

⁵⁴ Tekst układu o przyjaźni ze Związkiem Radzieckim z marca 1972 r. podaje: Y. Ro'i, *From Encroachment to Involvement*, Jerusalem 1974, s. 566–569. Patrz: G. Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, Washington 1972, s. 142; A. Cottrell, R.M. Burrell, *Soviet-U.S. Naval Competition in the Indian Ocean*, „Orbis” 1975, Vol. 23, s. 1113; R. Pajak, *Soviet Military Aid to Iraq and Syria*, „Strategic Review”, Winter 1976, Vol. 4, No. 1, s. 52.

⁵⁵ Patrz: Ch. Tripp, *The Foreign Policy of Iraq*, [w:] *The Foreign Policies of Middle East States*, ed. R. Hinnebusch, A. Ehteshami, Boulder–London 2002, s. 203.

⁵⁶ Patrz: H. Shemesh, *Soviet-Iraqi Relations 1968–1988*, Boulder 1992, s. 78–79. Dochody Iraku ze sprzedaży ropy wzrosły z powodu wzrostu wydobycia oraz cen z 575 mln USD w 1972 r. do 26 mld USD 1980 r. – patrz: „Middle East Economic Survey”, 19.10.1981, Vol. 25, No. 1, supplement, s. VII.

⁵⁷ Por. Ch. Tripp, *op. cit.*, s. 206.

⁵⁸ Patrz: *ibidem*, s. 183.

sprzeczna z logiką czasów zimnej wojny. Postanowił pozyskać dla swoich celów obydwaj bloki. Głównym instrumentem oddziaływania na opinię publiczną i elity władzy w świecie stała się propaganda rzekomego zagrożenia dla świata ze strony irańskiej rewolucji islamskiej i eksponowanie jej wrogości wobec Wschodu i Zachodu. Saddamowi Husajnowi udało się zapewnić sobie pomoc wojskową i ZSRR, i Zachodu, zwłaszcza Francji⁵⁹.

Najważniejszym osiągnięciem Saddama Husajna było zapewnienie sobie poparcia USA. W tym względzie logika zimnej wojny okazała się bardzo pożyteczna. Saddam Husajn bez skrupułów wykorzystał pomoc wojskową ZSRR i już w trakcie jej otrzymywania zaczął sygnalizować USA, że jest gotów osłabić więzy sojusznicze z Moskwą. W rezultacie pod koniec wojny flota USA i amerykańskie siły powietrzne walczyły na wodach Zatoki Perskiej po stronie Iraku⁶⁰.

Liban – dylematy małego państwa

W październiku 1956 r. rząd libański wprowadził w związku z wojną na Bliskim Wschodzie stan wyjątkowy, a parlament ogłosił poparcie Egiptu, lecz Liban nie zerwał stosunków dyplomatycznych z Wielką Brytanią i Francją. Większość państw arabskich odrzuciła w tym czasie doktrynę Eisenhowera, która miała zapobiec przenikaniu na Bliski Wschód wpływów radzieckich w związku z próżnią, która powstała po wycofaniu się z Bliskiego Wschodu Wielkiej Brytanii i Francji.

Tymczasem władze Libanu odpowiedziały pozytywnie na plan stworzenia na Bliskim Wschodzie antyradzieckiego frontu i przyjęły w kwietniu 1957 r. pomoc amerykańską w wysokości 10 mln USD⁶¹.

14 lipca 1958 r., a więc w dniu obalenia monarchii w Iraku, prezydent Kamil N. Szamun zwrócił się do USA o przysłanie wojsk w celu przywrócenia spokoju i zapewnienia integralności terytorialnej Libanu. W krótkim czasie w rejonie Bejrutu rozlokowanych zostało 10 tys. żołnierzy amerykańskich. Administracja amerykańska oświadczyła 18 sierpnia 1958 r., że wycofa swoje wojska albo na prośbę rządu libańskiego, albo po podjęciu przez ONZ kroków zabezpieczających integralność terytorialną Libanu. To zadecydowało o przyjęciu przez Zgromadzenie Ogólne ONZ odpowiedniej rezolucji zgłoszonej przez państwa arabskie⁶².

---

⁵⁹ Por. C. Wright, *Iraq: A New Power in the Middle East*, „Foreign Affairs”, Winter 1979/1980, Vol. 58, s. 210–211.

⁶⁰ O stosunkach amerykańskich prezydentów z Saddamem Husajnem patrz: B.W. Jentleson, *With Friends Like These: Reagan, Bush and Saddam 1982–1990*, New York 1994.

⁶¹ D.W. Lesch, *Prelude to the 1958 American Intervention in Lebanon*, „Mediterranean Quarterly” 1996, Vol. 7, No. 3, s. 87–108.

⁶² Patrz: D. Little, *His Finest Hour? Eisenhower, Lebanon, and the 1958 Middle East Crisis*, „Diplomatic History” 1966, Vol. 20, No. 1, s. 27–54; R. Ovendale, *Great Britain and the Anglo-American Invasion of Jordan and Lebanon in 1958*, „The International History Review” 1994, Vol. 16, No. 2, s. 284–304.

Konfrontacja zimnowojenna miała silny wpływ na sytuację wewnętrzną w Libanie w aspekcie konfliktu chrześcijańsko-muzułmańskiego, który zaostrzył się po 1987 r. Muzułmanie domagali się zmian w Pakcie Narodowym, który przewidywał podział stanowisk w państwie zgodnie z kryterium wyznaniowym, gdyż uważali, że od 1943 r. proporcje ludnościowe zmieniły się na ich korzyść⁶³. Muzułmanów popierała Syria, a chrześcijan – Irak. W przypadku muzulmańskiego Iraku popieranie chrześcijan w Libanie wynikało z chęci osłabienia Syrii w regionie i swojego rodzaju zemsty za popieranie Teheranu przez Damaszek w wojnie iracko-irańskiej 1980–1989 r.

Libańska scena polityczna stała się miejscem rozgrywek sąsiadów, a Liban – ofiarą ich rywalizacji. Było to możliwe w warunkach zimnej wojny, kiedy Irak miał zapewnione poparcie Związku Radzieckiego i mógł liczyć na ogromne dostawy radzieckiego sprzętu wojskowego. Część tego sprzętu trafiała do oddziałów lokalnych milicji. Ponieważ Syria także otrzymywała broń od Związku Radzieckiego, to obydwie strony konfrontacji w Libanie używały broni tego samego producenta⁶⁴.

Zimna wojna a Maghreb

Konfrontacja zimnowojenna między USA a ZSRR nie była w Maghrebie tak ostra, jak w we wschodniej części Bliskiego Wschodu. Wpływała na sytuację w Algierii w związku z wojną o ten kraj między Francją a narodowcami algierskimi toczoną w latach 1954–1962. Kiedy 20 maja 1961 r. w Évian rozpoczęły się negocjacje w sprawie zakończenia wojny z udziałem przedstawicieli Rządu Tymczasowego Republiki Algierskiej (*Gouvernement Provisoire de la République Algérienne*), który uformował się w Tunezji 19 września 1958 r., strona francuska wykazywała niepokój o to, czy niepodległa Algieria zachowa więzy z Francją. Chodziło o względy bezpieczeństwa Francji i strefy Morza Śródziemnego w sytuacji ostrej konfrontacji między ZSRR a Zachodem. Obawy te były w tamtych burzliwych czasach uzasadnione, gdyż wielu działaczy Frontu Wyzwolenia Narodowego było pod wpływem marksizmu i innych ideologii lewicowych, a Związek Radziecki wspierał algierski Front politycznie i materialnie⁶⁵.

Okazało się, że narodowcy algierscy nie chcieli zerwać z Zachodem i przejść na drugą stronę frontu zimnej wojny. Algierski Front Wyzwolenia Narodowego przez cały czas wojny o niepodległość pozostał wierny Proklamacji z 1 listopada 1954 r., która mówiła o poszanowaniu francuskich wartości

---

⁶³ Patrz: Th. Hanf, *Coexistence in Wartime Lebanon: Decline of a State and Rise of a Nation*, London 1993, s. 319–320, 595–616; N. Qassem, *Hizbullah. The Story from Within*, trans. D. Khalil, London 2005, s. 103.

⁶⁴ Patrz: E. Rogan, *The Arabs. A history*, Allen Lane, London 2009, s. 459.

⁶⁵ Por. *ibidem*.

kulturowych, możliwości pozostania Francuzów w Algierii i potrzebie porozumienia się Algierii z państwem francuskim na zasadach równości i wzajemnego poszanowania. Także w trakcie negocjacji w sprawie niepodległości w Évian w latach 1961–1962, Front Wyzwolenia Narodowego wychodził z założenia, że nowej Algierii będzie potrzebna pomoc Francji. Wyzwolenie narodowe okazało ważniejsze jako spoiwo ideologiczne niż wizje ponadnarodowej wspólnoty komunistycznej⁶⁶.

Libia była tym państwem w Maghrebie, o którego losach w największym stopniu zadecydowała II wojna światowa. Brytyjczycy zajęli Cyrenajkę i Trypolitanie, gdzie utworzyli oddzielne administracje, a południe, czyli Fezzan znalazło się pod kontrolą oddziałów Wolnej Francji. Sytuacja ta sprawiła, że przyszłość Libii stała się przedmiotem polityki międzynarodowej. Sprawa trafiła pod obrady Zgromadzenia Ogólnego ONZ, które w 1949 r. odrzuciło roszczenia Włoch do Trypolitanii oraz roszczenia Wielkiej Brytanii i Francji do Cyrenajki i Fezzanu. Niemniej, kwestia rozbioru trzech prowincji przez wymienione państwa europejskie była bardzo prawdopodobna.

Rząd włoski, który powstał po upadku Mussoliniego w 1943 r. chciał zachować chociaż resztki swoich kolonii i zrzucił na system faszystowski odpowiedzialność za politykę Włoch w Libii przez rok 1943. Kiedy Włochy przeszły na stronę aliantów, kwestia ich roszczeń do Libii została potraktowana z całą powagą. Włosi zaakceptowali brytyjską obecność w Cyrenajce, ale chcieli otrzymać z powrotem Trypolitanie. Ich roszczenia do tej prowincji poparły Francja, Wielka Brytania, USA i niektóre państwa Ameryki Łacińskiej. Taki plan został opracowany przez Ernesta Bevina, brytyjskiego ministra spraw zagranicznych, oraz Carla Sforzę, ministra spraw zagranicznych Włoch, a następnie zgłoszony do ONZ. Jednak Zgromadzenie Ogólne tej organizacji 17 maja 1949 r. odrzuciło plan Bevina-Sforzy głosami ZSRR i państw bloku wschodniego, które w warunkach konfrontacji zimnowojennej określiły go jako imperialistyczny i neokolonialny⁶⁷.

Odrzucenie planu Bevina-Sforzy otworzyło drogę do ogłoszenia niepodległości połączonych prowincji⁶⁸. Dyskusje dotyczyły koncepcji państwa – federalcyjnego, czy unitarnego – oraz sposobu wyboru przedstawicieli do Zgromadzenia

---

⁶⁶ O rozmowach w Évian patrz: J. Hélie, *Les Accords d'Evian: Histoire de la paix ratée en Algérie*, Paris 1992, s. 25–29; A. Horne, *A Savage War of Peace*, New York 1987, s. 157; R. Malek, *L'Algérie à Evian: Histoire des négociations secrètes, 1956–1962*, Paris 1995, s. 27–27. O oczekiwaniach de Gaulle'a wobec FWN i więzi Algierii z Francją patrz: Ch. de Gaulle, *Memoirs of Hope: Renewal and Endeavor*, trans. T. Kilmartin, London 1971, s. 115.

⁶⁷ H.S. Villard, *Libya: The New Arab Kingdom of North Africa*, Ithaca 1956, s. 23–33 (H.S. Villard był pierwszym ambasadorem USA w niepodległej Libii); A. Pelt, *Libyan Independence and the United States: A Case of Planned Decolonization*, New Haven 1970, s. 34, 100 (A. Pelt był Komisarzem ONZ ds. Libii w 1952 r.).

⁶⁸ Szczegółowo – patrz: A. Pelt, *op. cit.*, rozdział 6.

Narodowego, które miało uchwalić konstytucję⁶⁹. Ostatecznie Libia powstała jako państwo federacyjne. 24 grudnia 1951 r. ogłosił to Sajjid Muhammad Idris z balkoniu pałacu Al-Manar w Benghazi, w którym kiedyś rezydował włoski gubernator Rodolfo Graziani. Wcześniej, bo 2 grudnia Sajjid Muhammad Idris został ogłoszony królem. Dla utrzymania równowagi między prowincjami stolicą nowego państwa został Trypolis, ale główne instytucje państwowe utworzono w Benghazi⁷⁰.

Powstanie Libii było rezultatem rozgrywek między państwami europejskimi i wypromowania przez nią tradycjonalistycznej lokalnej elity społecznej do roli przywódców nowego państwa. Państwa zachodnie kierowały się przy tym własnymi interesami: uważały mianowicie, że grupy młodych Libijczyków reprezentujących miejską klasę średnią i będące pod wpływem ideologii antyimperialistycznych i lewicowych nie będą tak pewnym gwarantem wpływów Zachodu w Libii, jak tradycjonalistyczna arystokracja plemienna. Młodzi narodowcy nie zostali więc dopuszczeni do władzy, ale nie zostali też wyeliminowani z walki o państwo. W 1969 r. zwolennicy ich ideologii dokonali przewrotu wojskowego i odsunęli od władzy elitę, na którą Zachód postawił w roku 1951.

Podsumowanie

Zimna wojna wywarła istotny wpływ na historię Bliskiego Wschodu. Państwa Bliskiego Wschodu znalazły się pod silną presją obydwu mocarstw i musiały opowiedzieć się po którejś ze stron konfliktu globalnego. Jednocześnie poszukiwały pola manewru dla realizacji własnych interesów i stosunki między nimi odgrywały równie ważną rolę w kształtowaniu historii regionu, co oddziaływanie czynników spoza regionu. W najtrudniejszej sytuacji znalazły się Turcja i Iran – państwa sąsiadujące ze Związkiem Radzieckim. Z powodu ekspansjonistycznej polityki tego państwa w pierwszym okresie zimnej wojny Turcja i Iran wybrały ścisły sojusz z Zachodem. Turcja pozostała w tym sojuszu do końca zimnej wojny, a Iran do rewolucji islamskiej w 1979 r. Pozostałe państwa wykazywały większy lub mniejszy pragmatyzm: jedne – tak jak Syria, Irak, Libia i Algieria – sympatyzowały z obozem radzieckim i pozostawały w dobrych relacjach z ZSRR przez cały okres zimnej wojny, starając się uzyskać jak największe korzyści z tego sojuszu w kontekście realizacji swoich celów w polityce wewnętrznej i zagranicznej. Egipt – główne państwo świata arabskiego – zmienił kardynalnie orientację polityczną z proradzieckiej na proamerykańską, która w ocenie przywódców egipskich miała przynieść większe możliwości osiągnięcia celów strategicznych państwa.

⁶⁹ O zasadach utworzenia Zgromadzenia Narodowego i jego działaniach patrz: D. Vandewalle, *A History of Modern Libya*, Cambridge 2006, s. 46–50. O stanowisku Ligi Państw Arabskich i Egiptu patrz: J.M. Abun-Nasr, *A history of the Maghrib in the Islamic period*, Cambridge 1993, s. 406–407.

⁷⁰ Patrz: M. Khadduri, *Modern Libya: A Study in Political Development*, Baltimore 1963, s. 77–78.

Głównym polem konfrontacji między mocarstwami był na Bliskim Wschodzie konflikt izraelsko-palestyński. ZSRR i USA wykorzystywały również i inne konflikty w regionie w charakterze „wojen zastępczych”, a dominujące były pośrednie formy prowadzenia tych wojen – pomoc finansowa i wojskowa oraz wsparcie logistyczne i polityczne stron konfliktów.

Państwa regionu kierowały się w polityce prowadzonej wobec mocarstw różnymi intencjami. Jedne budowały w ten sposób swoją pozycję jako lokalnego mocarstwa. Innym chodziło o stabilizację wewnętrzną. Jeszcze inne liczyły na uzyskanie pomocy ekonomicznej od patrona. W grę wchodziły także względy ideologiczne, a konkretnie zbieżność poglądów miejscowych elit władzy na kwestie rozwojowe z orientacją ideologiczną patrona.

Political Constellations in the Middle East During the Cold War (1946–1990)

The Middle East was the first region of the Cold War confrontation between global powers. The Cold War lasted in the region 44 years, from 1946 to 1990 and exerted a strong influence on its history. The Middle East countries were under strong pressure from both powers and had to agree on one side of the global conflict. At the same time, they searched for room for maneuver to realize their own interests and relations between them played an equally important role in shaping the history of the region as the impact of factors outside the region. The situation varied in this respect – some countries had lasting consequences in their choices; others – changed the orientation in foreign policy, trying to use the confrontation between the powers in the best possible way to achieve their goals.

Key words: Cold War, Middle East, confrontation, alliances, state interests

Konstelacje polityczne na Bliskim Wschodzie w okresie zimnej wojny (1946–1990)

Bliski Wschód był pierwszym regionem zimnowojennej konfrontacji między mocarstwami globalnymi. Zimna wojna trwała tam 44 lata, od 1946 do 1990 r., i wywarła silny wpływ na historię regionu. Państwa Bliskiego Wschodu, pod presją obydwu mocarstw, musiały opowiedzieć się po jednej ze stron konfliktu globalnego. Jednocześnie poszukiwały pola manewru w celu realizacji własnych interesów; stosunki między nimi odgrywały równie ważną rolę w kształtowaniu lokalnej historii, co oddziaływanie czynników spoza regionu. Sytuacja była w tym zakresie zróżnicowana – jedno państwa trwały konsekwentnie przy swoich wyborach; inne – zmieniały orientację w polityce zagranicznej, starając się wykorzystać jak najlepiej konfrontację między mocarstwami do osiągnięcia swoich celów.

Słowa kluczowe: zimna wojna, Bliski Wschód, konfrontacja, sojusze, interesy państwowe